

DEVASTATSIYA TA'LIMOTI VA PARAZITLARNING MORFOLOGIK ADAPTATSIYALARI

Tilavoldiyeva D.X.

“Tibbiybiologiyavakimyo” kafedrasiassistenti

Isroilova G.I

Davolashishiyo'nalishi 1 – kurs talabasi

“Central Asian Medical University” Tibbiyotuniversiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada parazit organizmlarga qarshi bio-kimyoviy kurash usullaridan biri hisoblanmish – Devastatsiya, hamda uning biologik mohiyati ochib berilgan. Qolaversa, parazit organizmlardagi morfologik moslanuvchanlik xillari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Devastatsiya, gelmintologiya, aska-ridalar, sestodalar, progressiv adaptatsiyalar, regressiv adaptatsiyalar, teniidoz, sistiserkoz (finnoz), exinokokkoz, senuroz

Devastatsiya lotincha-“devastatio”-“qirg'in qilmoq”, “qirib tashlamoq” ma'nosini anglatadi. Odam, hayvon va o'simliklarda uchraydigan infeksiya va invazion kasalliklarning qo'zg'atuvchilarini rivojlanishini barcha bosqichlarida mexanik, fizik, kimyoviy va biologik usullar bilan yo'qotishga qaratilgan tadbirlar majmuasidir. Bu ta'limotdan ko'zda tutilgan maqsad, barcha xo'jalik, tuman, viloyat, o'lka va respublikani gelmintlardan, patogen protozoolardan va parazit bo'g'moyoqlilardan rejali ravishda tozalab, bir vaqtning o'zida tabiatda parazitlar rivojlana olmaydigan sharoit tug'dirish, shuningdek invazion kasalliklarning qo'zg'atuvchilarini butun rivojlanish jarayonida (tuxum va lichinkalarini) turli usullar bilan yo'qotishdir.

Ushbu ta'limot birinchi marta akademik K.I. Skryabin tomonidan 1944 yilda fanga kiritilgan bo'lib, gelmintologiya sohasida qilingan katta ilmiy ishlardan biri hisoblanadi.

Bunda parazitlarga qarshi faol hujumga o'tib, murakkab tadbirlarni, ya'ni kimyoviy usulda rejali gelmintsizlantirish, molxona, yer-suv, yaylov va go'ngni dezinvaziya qilish, kasallik qo'zg'atuvchilariga biologik zarar ko'rsatish bilan birgalikda chorva mollarini zoogigiynik qoidalariga amal qilingan holda boqish, to'yimli va sifatli oziqalar bilan ta'minlashni talab qiladi.

Bu ta'limotni qo'llash natijasida Respublikamizda bezgak va rishta kasalliklari, MDX mamlakatlarining Shimoliy va Markaziy mintaqalarda esa kavsh qaytaruvchi sut emizuvchilarning exinokokkoz kasalligi butunlay tugatilgan.

Shuningdek, Respublikamizning turli mintaqalarida chorva mollarida trixostromyoz kasalliklari keskin kamaydi. Parazitar kasalliklarning qo'zg'atuvchilarini devastatsiya qilish davlat tomonidan o'tkaziladigan tadbir bo'lib, zooveterinariya, zootexnik mutaxassislar ishtirokida amalgam oshiriladi.

Devastatsiyani muvaffaqiyatli o'tkazishda parazitning yashay olmaydigan yalpi tadbirlarini fanga asoslangan holda ishlab chiqish lozim.

O'zbekistonda birinchi navbatda odamlar sog'ligiga jiddiy ziyon yetkazayotgan gelmintozlardan - teniidoz, qoramol va cho'chqalardagi sistiserkoz (finnoz), exinokokkoz va senurozni devastatsiya qilish rejalashtirilgan.

Parazitlarni morfologik adaptatsiyalari. Parazit va xo'jayin bir-biri bilan o'zaro yaqin hamkorlikda yashaydi. Lekin parazitlar xo'jayini organizmiga har tomonlama ta'sir qiladi. Bu albatta parazitning turiga, organizmdagi yashash joyiga, parazitning miqdoriga, organizmning yoshi va umumiy holatiga, himoya moslamalarning xarakteriga hamda tashqi muhit sharoitiga bog'liq.

Xo'jayin organizmi sharoiti tashqi muhit sharoitlaridan keskin farq qiladi. Buni oqibatida evolyutsion taraqqiyot jarayonida parazitlarning hayot uchun xos moslamalari paydo bolgan. Ko'payishi va rivojlanishida o'zgarishlar sodir bo'lgan. Natijada parazitik hayot uchun mos ayrim organlar rivojlanib, ayrim kerak bo'lmaganlari reduktsiyaga uchragan.

Parazitlikka o'tishdagi morfologik adaptatsiyalar evolyutsion xarakterga ega bo'lib, uch xil tipga ajratiladi.

1. Morfologik progressiv adaptatsiyalar, parazitik hayot uchun kerak bo'lgan azolarni paydo bo'lishi: turli yopishuv organlari (so'rg'ich, ilmoq, xitinli tishchalar va boshqalar), ovqat hazm qilish organlarini kuchli rivojlanishi, nasldorlik va boshqalar (bitlar, kanalar, parxo'rlar).

2. Morfologik regressiv adaptatsiyalar: parazitik hayot uchun kerak bo'lmagan azolarni yo'qolishi (qanotlar, nafas olish organlarining, rangni yo'qolishi va boshqalar).

3. Biologik adaptatsiyalar: evolyutsion taraqqiyot natijasida parazitlarning rivojlanish tsiklidagi o'ziga xoslik, ko'p nasl qoldirish va boshqalar. Bular asosan mexanik ta'sir, xo'jayinning normal rivojlanishi uchun zarur bo'lgan oziq moddalarini iste'mol qilish, har xil zaharli moddalar (toksinlar) ishlab chiqarish, xilma-xil patogenli mikroblar va viruslarning xo'jayin organizmiga kirishi uchun yo'l ochib berish, xo'jayin organizmining darmonsizlanishiga olib keladigan ta'sirlardan iborat.

Mexanik ta'sirda parazitlar xo'jayinining to'qima va organlarida yashab, ularni mexanik jihatdan qattiq shikastlaydi. Yirik va ko'p sondagi ichak parazitlari (aska-ridalar, sestodalar) ichak bo'shlig'iga tiqilib qolib, ichakdan moddalarni o'tkazmay qo'yadi.

Exinokokkning lichinkalik pufaklari o'pka va jigar hajmining kattalashishiga olib keladi, to'qimalarni qisib qo'yadi. Senur lichinkalik davrida bosh va orqa miyalarda o'rnashib, shishlar hosil qiladi. Bu shishlar miyani morfologik jihatdan buzadi va faolligini izdan chiqaradi. Ko'pgina trematodalar, sestodalar, nematodalar, akantotsefallar, qisqichbaqasimonlar, kanalar va hasharotlar hosil qilgan shikastlar orqali xo'jayin organizmiga xilma-xil zararli mikroblar, viruslar kiradi va boshqa turdagi kasalliklarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi.

Parazitlarda har xil yopishuvchi organlarning bo'lishi ham ularning eng muhim xususiyatlaridan hisoblanadi. Parazitlar ana shu yopishuv organlari yordamida xo'jayiniga mustahkam bog'langan holatda yashaydi. Yopishuvchi organlar ham parazitizm hodisasi tufayli vujudga kelgan. Ular ektoparazitlarda ham, endoparazitlarda ham har xil ko'rinishda uchraydi.

Ilmoqlar parazitlarning eng asosiy yopishuv organi bo'lib, ular bir hujayrali hayvonlardan tortib, hasharotlarda ham uchraydi. Bir hujayrali hayvonlardan infuzoriyalardan va gregarinalarda bo'ladi. Parazit chuvalchaglardan monogenetik so'rg'ichlilarda ilmoqlar juda ham ko'p uchraydi, ular ayniqsa parazit tanasining orqa uchidagi disklarda 16 tadan joylashgan bo'ladi.

Tasmasimon chuvalchaglarda ham ilmoqlar yaxshi rivojlangan, ular skoleksning o'rta qismida - maxsus "do'nglik"da bir qator yoki bir necha qator bo'lib o'rnatilgan. Ilmoqlarning joylashishi, katta-kichikligi, shakli va soniga qarab tasmasimon chuvalchaglarning turlari keskin farq qiladi. Shuning uchun sestodalar sinfi tasnifida ilmoqchalar muhim sistematik belgi hisoblanadi. Shuningdek, sestodalarning lichinkalarida ham ilmoqchalar soni 6 tadan 10 tagacha o'zgarib turadi.

Akantosefallardahamilmoqlarkuchlitaraqqiyyetganvayagonayopishuvchiorganihisoblanib, ularmaxsusxartumlardajoylashgan.

Nematodalarda ilmoqchalar boshqa gelmintlardagiga nisbatan juda oz miqdorda uchraydi. Ilmoqchalar asosan xitlinli tishchalar ko'rinishida og'iz bo'shlig'i va uning atrofida bo'ladi.

Bo'g'imoyoqlilarning panjalari uchida joylashgan tirnoqchalar ham yopishuvchi ilmoqlar vazifasini bajaradi (bitlar, burgalarda).

So'rg'ichlar ham asosiy yopishuvchi organlar funksiyasini bajaradi. Ular, ayniqsa, ektoparazitlarda kuchli rivojlangan. Monogenetik so'rg'ichlilarda uchraydigan so'rg'ichlar gavdasining oldingi va orqa uchida joylashgan.

Trematodalarda, odatda 2 ta so'rg'ich bo'lib, ular og'iz va qorin so'rg'ichlari deb ataladi. Tasmasimon chuvalchaglarning ko'pchilik turlarining bosh qismida asosan 4 tadan so'rg'ichlari bo'ladi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. "Tibbiy Biologiya" P.X.Xolokova.Q.Qurbonova.O.Daminov, M.V.Tarinova Toshkent Zamin Nashr - 2020
2. [www. avitsenna.uz](http://www.avitsenna.uz)
3. www.arxiv.uz
4. www.wikipedia.uz .